

A Nagy Háború: magyarok és zsidók

2014. június 28-án lesz száz éve annak, hogy Szarajevóban eldőrdültek a végzetes pisztolylövések. Aztán augusztus elsején a nagyhatalmak hadat üzentek egymásnak, és kitört az első világháború. A felfoghatatlan, értelmetlen mészárlás, ahogy franciául máig nevezik, *la Grande Guerre*, valóságos inkubátora volt a pusztító eszméknek Európa szerte, de különösen Oroszországban, Németországban, Olaszországban, Ausztriában és Magyarországon. Innen kiindulva terjedt el a „radikális korszellem”, mely táptalajra talált az első világháború győztesének számító Romániában vagy az újonnan létrejött Lengyelországban, sőt az első világháborúban semleges Spanyolországban is. A „nemzeti öncélúsággal” párosult irracionális bűnbakképzés a XX. század második évtizedében hatalmába kerítette Európát, úgy terjedt, mint a járvány. Az ellenszerként kínálkozó, messianisztikus internacionalizmus sok tekintetben hasonló természetű volt, ugyanúgy az erkölcsi gátlások felfüggesztésével és cinikus pragmatizmussal boldogította híveit, de ezt akkor még kevesen ismerték fel. Emlékezetes, hogy a 1918-ban kitört spanyolnátha végigszáguldott földrészünkön, és a harcoktól és nélkülözésektől legyengült országokban millió számra szedte az áldozatait. A bolsevizmus, a fasizmus és a nemzetiszocializmus sok tekintetben olyan volt, mint a gyorsan terjedő vírusos influenza, azzal a nem lényegtelen különbséggel, hogy a spanyolnáthát végül Európa kiheverte, nem támadt fel újra. Ezzel szemben a totalitarizmus különböző válfajai még évtizedekig marcangolták a kontinens népeit, és népiirtásokhoz vezettek, melyeket 1914 előtt senki nem tartott elképzelhetőnek. A Nagy Háború nyitotta fel a gátakat, váltotta valóra a legszörnyűbb rémálmodokat.

A linzi születésű, azaz osztrák Adolf Hitler politikusi karrierjét annak köszönheti, hogy osztrák állampolgárként önkéntesnek jelentkezett a német – pontosan a bajor – hadseregbe. Ekkor már Münchenben lakott, és az itt 1914. augusztus 1-én készült fényképről, melyen óriási, lelkes tömeg látható egy templom előtti téren, kinagyították az arcát is. Hajadonfótt áll a kalapos emberek között, szája fölött az ismert kefebajusz, arcán derűs mosoly... mintha érezné, hogy most nyílik meg előtte az érvényesülés útja, melyről még nem is álmodott, hiszen addig fel sem merült benne, hogy politikus lesz. A Führer később a nyugati fronton teljesített katonai szolgálatot. Többszöri sebesülését, a gáztámadást, melynek következtében ideiglenesen megvakult, élete „legnagyszerűbb

Pelle János (1950) író, publicista, irodalomtörténész. Az Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem oktatója.

tapasztalatának” nevezte. Nem volt képes felfogni, miért omlott össze és kapitulált Németország 1918 novemberében, ezért a vereséget, más fanatikus nacionalistákhoz hasonlóan, „belső árulásnak”, „tördőfésnek” (*Dolchstoss*) tulajdonította. Erre építette egész politikai ideológiáját. Hitler elutasította a reális katonai és gazdasági következtetéseket, viszont újjáélesztette a „bevált” irreális, vágyvezérelt és fanatikus német nacionalizmust. Ezt ötvözte a bűnbakképző antiszemitizmussal, melynek előzményei szintén az 1918 előtti idősakra nyúltak vissza. Mussolini fasizmusa is az olaszok számára tragikus következményekkel járó világháborúra, és azt követő nyomorra és zűrzavarra vezethető vissza. Ugyanez a kataklizma teremtette meg az internacionalista kommunizmust is, ahogy ezt Szolzsenyicin a *Vörös kerék* című monumentális regényfolyamában pontosan ábrázolta. Lenin, Trockij és a többiek jelentéktelen, radikális özszeesküvő csoport maradtak volna, ha a cári Oroszország nem omlik össze a világháborús megpróbáltatások súlya alatt, és Péterváron nem sikerül benyomulniuk a „légtüres hatalmi térbe”. A bolsevikokra mély benyomást gyakorolt a császári Németországban bevezetett, jól szervezett hadigazdálkodás és jegyrendszer, mely Sztálin alatt is „a szocialista tervgazdaság” mintaképe maradt. Ma már nyilvánvaló, hogy a világégés szellemi produktumai, az orosz kommunizmus, az olasz fasizmus és a német nemzetiszocializmus folyamatosan hatottak egymásra, vezéreik a későbbiekben is folyamatosan „inspirálták” egymást.

Magyarországra tragikus XX. századi történelme során mind a három eszmerendszer jelentős hatást gyakorolt, ugyanakkor nálunk minden feltétel adott volt az „ordas eszmék” meghonosításához. 1914 és 1918 között átéljük a világháborút, annak minden szörnyűségével, majd az Osztrák–Magyar Monarchia társállamaként el is veszítettük azt. Ezután a béketárgyalásokon a győztesek a lehető legsúlyosabb szankciókkal sújtották a kivérzett, nyomorgó Magyarországot. Ettől szökött szárba hazai talajon „a gyűlölet vetése”, amelyet még a frontokon vagy a hadifogságban csírázott ki az elcsigázott, értelmetlen harcra kényszerített katonákban.

Hogyan hatott a Nagy Háború a történelmi Magyarország legnagyobb nemzetiességét alkotó magyarságra? Miként élte túl a kataklizmát a zsidóság a Kárpát-medencében, az a nemzetiségi-vallási kisebbség, melynek jelentős része az első világháború kitörése előtt már úton volt efelé, hogy elmagyarosodjon? Hogyan lehet, hogy a háború alatt megérlelődött ideológiák a XX. század folyamán folyamatosan tévútra vezették a tömegeket, és újra meg újra csapdát állítottak a számukra? Elejét lehetett volna-e venni az ebből a korszakból eredő tragédiák sorozatának?

A „nemzeti nagylét” káprázata

A kérdéseket tovább lehet folytatni. Miért nem számított senki arra, hogyan alakul Magyarország sorsa, ha a Központi Hatalmak elveszítik a világháborút, melyet eleve örültség volt kirobbantani? Mi volt az oka annak, hogy a magyar közvéleményt 1918 novemberében ennyire váratlanul érte az, hogy a nemzetiségek saját országot követelnek, és nem akarnak tovább együtt élni a történelmi határok között? Miért nem volt képes a magyarság évtizedeken át feldolgozni Trianon traumáját? A válaszok bonyolultak és zavarosak. Tény, hogy csak kósza sejtések, baljós előérzetek voltak néhány értelmiségiben. Ady Endre volt az egyik, aki „És ha Erdélyt elveszik” című, 1912-es

cikkében hangot is adott balsejtelmének. Viszont az értelmiség körében népszerű volt a „Magyar Birodalom” irreális ábrándja, Rákosi Jenő víziója a „harmincmillió magyarról”, amelyet senki sem vitatott. Holott az 1910-es népszámlálás szerint a történelmi Magyarország valamivel több mint húszmillió lakosának a fele nemzetiségi volt, és magyarság csak úgy ért el minimális többséget, 50,1 százalékot, hogy magyaroknak számítottak be több mint 900 ezer zsidót is. Arról, hogy egy ilyen törékeny demográfiajú ország háborús vereség esetén széteshet, senki nem akart tudni. Riadóterv, vészforgatókönyv, menekülési útvonal sehol sem volt, még gondolatban sem. Pedig azt, hogy mekkora kockázatot rejt magában a Szerbiának küldött hadüzenet, 1914 júliusában Tisza István, akit nyomasztott a felelősség súlya, átérezte. Idén áprilisban állítják fel újra a tragikus sorsú miniszterelnök emlékművét a Duna parton, a Parlament északi oldalán. Annak a másolatát, amelyet először 1934-ben avattak fel a volt világháborús katonatiszt, Gömbös Gyula miniszterelnök jelenlétében.

Nem vitatom Tisza politikusi képességeit, liberalizmusát, ahogy az emberi nagyságát sem. Ő volt az, aki 1918. október 17-én, nem messze onnan, az alsóház üléstermében felszólt, és kijelentette: „Ezt a háborút elvesztettük!” Amit ugyan az emberi nagyság megnyilvánulásaként is fel lehet fogni, de mégiscsak a politikai csőd beismerése volt. Ezek után nem értem: miért állítják az egyik kudarcos gróf-politikus, Károlyi Mihály helyére a másikat, az elődjét? Hiszen Zuglóban, nem messze onnan, ahol 1918. október 31-én a halálos merényletet elkövették ellene, 2012 óta már áll a szobra, Debrecenben, az egykor a nevét viselő egyetem mellett pedig 2000 óta. Tényleg kell nekünk ez a régi-új emlékmű a Kossuth téren, éppen egy évszázaddal a Szerbiának küldött hadüzenet után? Erre más magyarázat nincs, minthogy a 2010-ben a hatalomra került Fidesz-KDNP-kormány közelebb érzi magához azokat az értékeket, melyeket Tisza István vallott, mint tehetetlen utódjának kommunizmusba forduló eszméit. Az illetékesek bizonyára úgy vélik, hogy a Kossuth tér 1944 előtti arculatának visszaállításához hozzátartozik a több, allegorikus mellékalakot („magyar bőség”, „búcsúzó katona”) magába foglaló, hatalmas kőoroszlánnal koronázott, tizenhét méter magas monstrum is. De nem visszük túlzásba a dicsőségesnek semmiképp sem nevezhető múlt felidézését? Ha engem kérdeznek: megvagyok mind Tisza, mind Károlyi szobra nélkül. És persze az első világháború sem hiányzott, mely az „érdemeik” forrása volt. Csak hát erről engem senki sem kérdezett, ahogy a két nagyapámat sem, akik katonaként szolgálták az Osztrák–Magyar Monarchiát olyannyira, hogy egyikük bele is halt a fronton szerzett betegségébe.

Tisza végül, mint ismert, hetekig tartó tépelődés után elfogadta az *ultima ratio regum* logikáját. Az győzte meg, hogy a német külügyminiszter megígérte nekünk, hogy Románia, illetve Olaszország egy ideig még megőrzi semlegességét, ők pedig gyorsan, „mire lehullanak a levelek”, leszámolnak Franciaországgal. De hogyan elégedhetett meg a miniszterelnök ezzel a garanciával egy ilyen létfontosságú ügyben, s küldhette bosszúba a magyar népet Ferenc Ferdinándért, aki soha nem volt népszerű a hazai közvélemény előtt? Miért kellett Magyarországnak ekkora áldozatot vállalnia a Habsburg-dinasztia becsületének megmentéséért?

Az okok történelmünk egyik legszebb, reményekkel biztató időszakára, a reformkorra nyúlnak vissza. A „nemzeti nagylét” káprázata a „magyarok Mózesét”, Kossuth Lajost is elvakította. Pedig már 1843-ban (!) Lipcsében megjelent Wesselényi Miklós röpirata, a *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében*, amit bárki elolvashatott. Ebben a nagy tekintélyű politikus már felvetette a nemzetiségek problémáját, sőt az

ügyben törvényjavaslatot is kidolgozott. Bár ekkor még Wesselényi Kossuth mellé állt Széchényi Istvánnal szemben, három évvel később már osztotta aggodalmait. 1848 áprilisában mégis megszavazta az „uniót Erdéllyel”, mert úgy érezte, nem tehet mást. Majd beteg és tehetetlenül szemlélte a forradalmat, mely szűkebb hazájában, Erdélyben, illetve a Délvidéken véres polgárháborúhoz vezetett a nemzetiségek és a magyarok között.

Igazából már a XIX. század közepén, az 1848–49 után is naivitás volt azt hinni, hogy a térség nemzetiségei békésen elfogadják a történetileg örökölt (és akkor még a nagyhatalmak által garantált) államkereteket. Az álmok később is erősebbnek bizonyultak a valóságnál. És persze nemcsak a magyarságnak voltak nagyratörő álmai, a nemzetiségeknek is. A dicsőséges momentumokban bővelkedő forradalom és szabadságharc egészen 1945-ig elevenen ható és nyomokban még ma is élő illúziókat ébresztett a magyar közvéleményben egy elképzelt, a nemzetiségeket békésen elmagyarosító birodalomról. Ez a dédelgetett téveszme 1918 előtt lehetetlenné tette a politikai realitásokkal való szembenézést.

Tisza kényszerhelyzetben volt, melynek megoldására nem látott más kiutat, mint a gyors, győztes háborút. Úgy gondolta, hiba tovább halogatni az erőpróbát, mert a dualista monarchiát és benne a történelmi Magyarországot már nem lehet sokáig egyben tartani. Erről a tényről egyszerűen nem vettünk tudomást, abban a káprázatban éltünk, hogy történelmi határaink örök életűek. Ezer dicsőséges év után adjunk fel olyan területeket, melyekért az őseink annyi vért ontottak? Ez még a parlamenten kívüli szociáldemokraták és polgári radikálisok számára is elképzelhetetlen volt. Pedig az Országházban ülő politikusok Tiszával az élen már egy javában folyó bomlási folyamatot próbáltak megállítani. Meg akarták őrizni a soknemzetiségű Habsburg Birodalommal egybeforrott történelmi Magyarországot, bár erre semmi esélyük nem volt. Letelt a XIX. század második felében a kiegyezéssel kapott haladék. 1914 nyarán már nem volt politikai megoldás a birodalmat szétfeszítő nemzetiségi és társadalmi ellentétek kompromisszumos megoldására. Patthelyzetben, utolsó lehetőségként kínálkozott a háború, a hadüzenet Szerbiának. Tisza tisztában volt vele, hogy a békés rendezés lehetőségei kimerültek. Ezért nem tudta, de nem is akarta feltartóztatni az eseményeket. A krónikus bajok „gyógyszereként” csak a háború maradt, ahogy ezt Ady Endre találóan leírta. *Üdvözet a győzőnek* című utolsó versében.

„Baljóslatú, bús nép a magyar,
Forradalomban élt s ránk hozták
Gyógyítónak a Háborút, a Rémet
Sírjukban is megátkozott gazok.”

(Először a *Nyugat* 1918. november 16-ai számában jelent meg. Ady utolsó versében az általa többször is elátkozott Tisza István halálára reflektált.)

Azért indultunk háborúba, mert nem volt más alternatíva, mint reménykedni a csodában. Sokan éreztek így. A háború kitörésének hírére a tömegek az első napokban, ahogy a többi hadviselő országban, nálunk is örömmel fogadták. De a szélesebb látókörű értelmiségieknek és politikusoknak már ekkor balsejtelmek voltak. Bihari Péter *Lövészarok a hátországban* című történelmi monográfiából idézem: „Budapest libe-

rális polgármestere, Bárczy István már 1914 augusztusában »kísérteties látnokságak« megjegyezte (bár bizalmas körben): Magyarországnak csak egy menekvése van: ha rövid időn belül megvernek bennünket!” Tiszában is bizonyára felmerültek ezek a gondolatok. Mégis úgy döntött: ha már egyszer kitört a háború, teljesítenie kell a kötelességét.

Végül is miért indultak harcba a „nótázó vén bakák”? A „császár és király” becsületének védelmében fogtak fegyvert a „kutya Szerbia ellen”? Vagy csak parancsot teljesítettek? Talán eszükbe sem jutott, hogy veszély fenyegeti azt az országot, melyben addig éltek. Valójában a politikusok sem tudták, miért küldték a frontokra a közös hadsereget. Megdöbentő, mennyire zavarosak és ellentmondásosak voltak a harcoló Központi Hatalmak, mindenekelőtt Németország és Ausztria–Magyarország politikai céljai. Azt, hogy ki volt felelős világháború kitöréséért, a kiterjedt, könyvtárnyi szakirodalomból többé-kevésbé tudjuk. Ismerjük a német császári imperializmus céljait megfogalmazó *Alldeutscher Verband*, egy szűk értelmiségi és üzleti kör irreális ideológiáját, melyet később Hitler szinte változatlanul átvett a császártól: „Németország Európa szíve, és hivatott uralkodni Európán, sőt később az egész világon is.” Ebből a hagyományozás, nacionalista örökségből különböző, képtelen koncepciók sarjadtak ki, melyek aztán Kelet-Európában rendre csődöt mondtak. A német politikusok évekig nem tudtak dönteni a független Lengyelország vagy Ukrajna létrehozásáról, azután sem, a hogy csapataik bevonultak ezekre a területekre. Oroszországgal pedig a II. Vilmos a lehető legnagyobb örökséget követte el: ahelyett, hogy kompromisszumos békét kötött volna II. Miklós cárral, 1917 tavaszán Lenint és a bolsevik vezérkart Svájcból Pétervárra szállította, hogy „csináljanak forradalmat”. Hasonlóképp nem tudott mit kezdeni az Osztrák–Magyar Monarchia a német segítséggel megszállt Szerbiával vagy Romániával sem. Így egy esetleges gyors győzelem esetén sokkal nagyobbak lettek volna a problémái, mint a háború előtt.

Az egyszerű magyar nép, a „mesebeli Jánosok” a történelmi Magyarországon keveset érzékeltek abból a válságból, mely a Nagy Háború kitöréséhez vezetett. A politika, melyet az egyszerű emberek többsége ma is „úri huncutságnak” tart, legfőljebb információmorzsák formájában jutott el a falvakba, ahol a túlnyomó többség élt. A tömegek még csak nem is hallottak a hármas szövetségről, az antantról vagy a „gyarmati kérdésről”. 1914 előtt a lakosság több mint kilencven százalékának nem volt választójoga, újságot nem olvasott, lényegében annak alapján formált véleményt a világ dolgairól, amit az iskolában vagy a templomban, illetve szóbeszédként hallott, és amit megtapasztalt. A hadseregben eltöltött szolgálat meghatározó hatással volt a fiatal emberek világképének alakulására még békeidőben is. A kiképzés, a háború vagy a hadifogság élményei formálták át a túlnyomó többségben parasztokból lett katonákat. Nem túlzás azt állítani, hogy a tömegeket átható, modern magyar nemzettudat sok vonatkozásban az első világháború lövészárkaiban született meg. Ez persze nem jelenti azt, hogy nem támaszkodott jelentős XIX. századi előzményekre, az iskolában is tanult nyelvre, a klasszikus irodalomra. De a nép, az „istenadta nép” jórészt az értelmetlen és pusztító harcok közben döbönt rá arra, hogy a politikai nemzet részét alkotja, és ha harcolni küldték a hazáért, akkor joga van ahhoz is, hogy beleszóljon sorsának alakulásába. Ebben a tudatosodásban nagy szerepe volt a behívott és a frontra küldött tartalékos tiszteknek, akikre viszont már hatottak a politikai, ideológiai áramlatok, és ezeknek a legénységet is igyekeztek megnyerni.

Miután a kezdeti lelkesedés elmúlt, lassan terjedt a felismerés, amelyet egyelőre még senki sem mert kimondani, vagyis hogy a háborút nem lehet megnyerni. Idővel tehetetlen fásultság vett erőt a „hátszázagon”. A racionálisan gondolkodó emberek úgy érezték, hogy hatalmas, pusztító erőknek vannak kiszolgáltatva, melyeket nem képesek befolyásolni, és amelyektől semmi jó nem várhatnak. Budapesten 1917-től fokozatosan romlott a közellátás, az üzletek előtt már hajnalban sorok kígyóztak, a városi közlekedés elviselhetetlenül zsúfolttá vált. Megnőtt a rablások és betörések száma. Terjedt a prostitúció, megerősödött az alvilág, egyes városrészekben éjjel már nem volt tanácsos egyedül közlekedni. A legfőbb foglalatosság, az egész napot kitöltő program a „túlélés” lett. A mindennapi gondok súlyosbodása önzővé és gyanakvóvá tette az embereket. Ugyanakkor a pestiek el akartak feledkezni a nyomasztó hírekről, a lassan fokozódó feszültségről, ezért, legalábbis a gazdagok, színházba, mulatóba, moziba jártak. Ez még jobban kiélezte a front és a hátszázág között amúgy is élesedő ellentéteket. Csoda-e, ha a frontokon szenvedő katonák, az értelmiségiek és a lázadó fiatalok között egyre erősebbé vált a vágy, hogy véget kell vetni ennek az igazságtalan és gyűlöletes világnak, melyen csak az új rendet szülő forradalom segíthet?

Európa az első világháborúban szörnyű lejtőre került, megszűnt „a világ közepe” lenni. A földrész feltartóztathatatlan süllyedése során talán a magyarság került a legrosszabb helyzetbe. A szörnyű embervesztéssel járó, kudarcos világháborút követő, mintegy másfél év az addigi történelmünk legkritikusabb korszakának tekinthető: felszabadult, és pusztító erővé vált a világháború brutalitása. A „hátszázág” ekkor tapasztalta meg azt az agressziót, brutalitást és heves gyűlöletet, amely addig a frontokon felhalmozódott. Először a frontokról hazatérő katonák gyilkoltak és raboltak, majd a kommunisták intézményesítették a terrort a civilek ellen, amit aztán a Nemzeti Hadsereg különítményesei folytattak. Majd bekövetkezett az, amit már legkésőbb 1916 óta, Románia hadba lépése óta előre lehetett látni, mégis mindenkit váratlanul ért: a trianoni békediktátummal elvesztettük a történelmi Magyarország területének kétharmadát. A magyarság egyharmada az újonnan megvont határokon túlra került, és az „utód-államok” polgára lett. Az új Magyarország 1918 és 1920 között politikai zűrzavarban, diktatúrában, vérben és gyalázatban született. Ilyen előzmények után a jövőtől sem várt senki semmi jót, ezért sem örült magyar közvélemény az 1526 óta (!) először visszaszerzett nemzeti függetlenségnek.

Román betörés Erdélybe: a vég kezdete

A történelmi Magyarország területére 1914. december végén léptek először ellenséges csapatok: az orosz hadsereg a Kárpátok több fontos hágóját is elfoglalta, és Körömezőig jutott. A támadókat azonban sikerült visszaszorítani, és a közvéleményben ekkor még nem tudatosodott, hogy Erdély veszélybe kerülhet. Annál nagyobb volt a megrázkódtatás 1916. augusztus 27-én, Románia hadba lépésekor. Ekkor rendült meg először a „nemzeti nagylét” káprázata, erősödtek fel a balsejtelmek arról, hogy ha vereséget szenvedünk, elveszíthetjük Erdélyt.

Oroszország már a háború kitörésekor sürgette Románia hadba lépését, azt, hogy a csapatai nyújtsanak segítséget a keleti offenzívához. De a román trónon 1866 óta ülő I. Károly, a német Hohenzollern család sarja a semlegességet pártolta. Az öreg király

1914 végén meghalt. Utódja, I. Ferdinád már egészen más álláspontot képviselt a román politikuskok túlnyomó többségével együtt. De Románia 1915 nyarán még nem lépett hadba Olaszországgal együtt. Ezt az orosz diplomácia akadályozta meg, ugyanis a gorlicei áttörés után a visszavonuló orosz csapatok számára kedvezőtlen lett volna a frontvonal meghosszabbítása.

Közben az antant-hatalmak, mindenekelőtt a Romániával különlegesen szívélyes kapcsolatot ápoló és a nyugati fronton a németekkel öldöklő harcokat vívó Franciaország mindent megtett, hogy rábírja Bukarestet a mielőbbi hadba lépésre. Maurice Paleologue, a szentpétervári francia követ jegyezte fel a naplójába 1916 tavaszán, mikor a Verdun körüli véres harcok folytak, és a cári hadsereg utolsó nagy támadásába lendült: „Briand végre-valahára elismeri, hogy ahhoz, hogy rábírjuk a román hadsereget a hadba szállásra, nem Petrográdban, hanem Bukarestben kell cselekedni. Most szorongatja Bratianu, tulajdonképpen megpróbálja sarokba szorítani. Íme a Blondel követnek küldött utasítások lényege: a Bratianu úr támasztotta feltételeket kivétel nélkül teljesítettük. Csak az azonnali román beavatkozásnak van értéke. A megtizedelt és visszavonulóban levő osztrák seregek elleni támadás viszonylag könnyű feladat a románok számára, a szövetségeseknek pedig rendkívül hasznos. Ez a támadás végképp megtörné máris megrendült ellenfelünket. Lehetővé tenné, hogy Oroszország teljes erejével Németország ellen forduljon, s a siker esélyével támadjon. Románia így lélektenilag a legjobb pillanatban foglalná el helyét a koalícióban, s a közvélemény előtt biztosítaná nemzeti vágyainak bőkezű kielégítését. Döntő pillanatot élünk. A nyugati hatalmak mindeddig bizalommal voltak Bratianu úr és a román nép iránt. Ha Románia nem ragadja meg a jelen alkalmat, nem nyílik többé lehetősége, hogy valamennyi gyermekét egybegyűjtve nagy néppé válják.”

A magyar kormány és személy szerint Tisza István tisztában volt vele, hogy küszöbön áll Románia Erdély elleni támadása. A monarchia bukaresti követén, Ottokar Czerninen keresztül engedményeket kínált Ion Bratianu miniszterelnöknek, ha Románia továbbra is megőrzi semlegességét. Tisza már 1914 szeptemberében megüzente, hogy hajlandó Erdélyben a román többségű területek választókerületeinek számát szaporítani, új román középiskolákat létesíteni, az egyházak támogatását növelni, valamint a román nyelv közigazgatási használatát kiterjeszteni. Területi engedményekre (a román többségű Dél-Erdély átengedésére) azonban nem volt hajlandó, arra hivatkozva, hogy a magyarországi románoknak csak a fele él Erdélyben, a többi a szomszédos magyar vármegyékben, elsősorban a Partiumban. Tisza ajánlataira a román kormány kitérő válaszokat adott. Miért érte volna be Románia kisebb engedményekkel, mikor az antanttól mindent megkapott, amit kért, még Oroszország, sőt Szerbia rovására is? A négy antanthatalom az 1916. augusztus 17-én a Bukarestben kötött egyezményben elismerte Románia jogát Erdélyre, valamint Bukovina és a Bánság egy részére. (Besszarábiára Oroszország akkor még nem tartott igényt.)

A román kormány minden célját elérte az antanttal folytatott titkos tárgyalásokon. Ezzel együtt nehéz helyzetben volt, amikor augusztus 27-én megüzente a háborút, és kiadta a parancsot csapatainak, hogy a Kárpátok hágóin át nyomuljanak be Erdélybe. Ekkora ugyanis már kifulladt a Bruszilov-offenzíva, így Oroszországtól komoly segítségre Bukarest nem számíthatott. Világos volt ugyanakkor, hogy a központi hatalmak sem nézik tétlenül a román támadást, és a német, az osztrák-magyar és a bolgár hadvezetés előkészületeket tett a veszély elhárítására. Júliusban már Tisza István is felmér-

te a helyzetet, a közös külügyminiszterhez, Burián Istvánhoz levelében ezt írta: „Ne áltassuk magunkat. A román veszély nagyon komoly, és bármely pillanatban aktuális lehet.” Romániának rövid távon azzal kellett számolnia, hogy Erdély ellen támadása nem ér célt, viszont ellenségei megszállják az országot, legyőzik a hadseregét. Mégis, az augusztus 27-ei román koronatanács Bukarestben úgy döntött, a várható katonai vereség ellenére hadat üzen az Osztrák–Magyar Monarchiának. Szem előtt tartja Románia hosszabb távú érdekeit azért, hogy a világháború után az ország a győztesek soraiban foglaljon helyet, és egyesíthesse a románok által lakott területeket.

Bár a sorsdöntő ülésen ellentét bontakozott ki Bratianu akkori és Alexandru Maghiloman volt miniszterelnök között (utóbbi elhamarkodottnak tartott a hadüzene- tet) végső soron a koronatanács többsége, a királlyal egyetértésben, amellet döntött, hogy támadjanak, mert Romániának nem szabad elszalasztania az utolsó esélyt. A korabeli híradások szerint, amikor augusztus 27-én délelőtt nyilvánosságra hozták a had- üzenetet a monarchia ellen, a bukaresti utcák hangosak voltak a köszöntőktől és az énekektől. A tereken hórát jártak, Erdélyből átszökött román hazafiak lelkesítették a buka- restieket. Egyikük így emlékezett vissza a „szent napra”: „Minden román lélek megre- megett a meghatározó tett előtt. Most vagy soha! Győzünk vagy elveszünk! Isten se- gíts!... Számunkra, az országba menekült erdélyieknek megszűnt a semlegesség kálváriája. Vagy győztesként térünk haza, vagy otthagyjuk csontjainkat a Kárpátok völgyeiben.”

Az idézet Veres Emese-Gyöngyvér *„Mikor Oláhország hadat izene...” – A barcasági csángók kálváriája* című, 2008-ban megjelent és lényegében visszhangtalanul maradt kötetében olvasható, mely a dél-erdélyi Torontál megyében, kisebbségben élő csángó magyarok sorsát idézi fel, akik menekülni kényszerültek a betörő román csapatok elől. De nem csak ők keltek ekkor útra: valóságos népvándorlás kezdődött, a Maros vo- nalán túlra, Észak-Erdélybe, illetve a menekültvonatokkal az ország belsejébe, Sze- gedre, Budapestre, sőt a Dunántúlra is. Nemcsak a magyarok vagy a szászok hagyták el az otthonukat, de a mintegy ötszázezer menekülő között sok román is volt, aki az adott katonai viszonyok között nem látott esélyt arra, hogy Erdély „felszabadítása” sikerrel járhat.

A benyomuló román csapatok 10-20 kilométerre nyomultak előre a határ egész vonalán, a legmélyebben 60-80 kilométerre jutottak. Kezdetől fogva látszott, Románia részéről inkább szimbolikus aktusról van szó, jelezte a területi igényt, melyet a háború befejezése után akart érvényesíteni. A románok augusztus 27-én este fél kilenckor lép- ték át a határt a Keleti- és a Déli-Kárpátok hágóin, és egy-egy gyalogos hadoszloppal lassan nyomultak előre. Igyekeztek nem különösebb kárt tenni abban az ország részben, mely előbb-utóbb amúgy is Romániához tartozik majd. Ugyanakkor a magyar sajtó mindent megtett, hogy a lehető leggonoszabb színben mutassa be a támadást. „A romá- nok orvul indított támadása bombaképpen csapott le a mit sem sejtő határ menti ma- gyar és szász lakosságra, amelynek még élénk emlékezetében éltek azok a rém- és gonosztettek, amelyeket az erdélyi románság 1848-ban a védtelen magyar lakossággal szemben elkövetett. Még nem mentek feledésbe az abdurdbányai, zalatnai és nagyenyedi rémnapok. Így elképzelhető a leírhatatlan rémület, amely a jobbára aggokból, nőkből és gyermekekből álló határ menti magyarságot elfogta a váratlan román hadüzenet hírére, amely mindenféle futótűzként terjedt tovább”, írta Nagybaconi Nagy Vilmos, az események résztvevője a *Románia elleni hadjárat, 1916–17* című munkájában.

Szerencsére 1916 szeptemberében nem tört ki polgárháború Erdélyben, ahogy később sem a XX. század folyamán: csak kisebb atrocitásokra került sor. Brassó első román megszállása 1916. október 8-áig tartott, amikor a román csapatokat kemény harcok után kiszorították a városból, majd néhány nap múlva Erdélyből is. Előzőleg bekövetkezett az, amitől Bukarestben tartottak: Mackensen német tábornok Duna-hadserege Bulgária felől benyomult Romániába, miután rajtaütéssel elfoglalta a román erődöt, Tutrakant. A Bukarestet délről fenyegető veszély arra készítette a román hadvezetést, hogy erőit déli irányban átcsoportosítsa, kivonja a csapatait Erdélyből. De már ez sem segített. A 9. német hadsereg északról, Erdélyből tört a román alföldre, míg Mackensen csapatai a Dunán átkelve 1916. december 6-án elfoglalták Bukarestet és Ploiestit, és katonai közigazgatást vezettek be. A német megszállók – mert az osztrák–magyar hadsereg ebben az időben már a német vezérkar alárendeltségében működött – viszonylag gyorsan helyreállították a román gazdaságot, a termelést a háború szolgálatába állították. Végül a keleti front összeomlása és az oroszországi forradalom kitörése után, 1918. május 7-én a központi hatalmak megkötötték a bukaresti békét, melyről már akkor sejteni lehetett, hogy a románok csak kényszerből írják alá. Nem is tartották be. Románia, már Bulgária összeomlása után, az első világháború utolsó napjaiban újra hadat üzent Németországnak és az Osztrák–Magyar Monarchiának, hogy a győztesek között lehessen, és kielégítse területi igényeit.

Azt, hogy a románok, miután a győztesek oldalán fejezték be a Nagy Háborút, pontosan milyen igényeket támasztanak a vereséget szenvedett Magyarországgal szemben, nemhogy Tisza István, de Jászi Oszkár, Károlyi Mihály kormányának nemzetiségi minisztere sem sejtette. Ezért érték meglepetésként az 1918. november 14-ei tárgyalások során Aradon előterjesztett követelések. Még kevésbé érzékelték a magyar politikusok, hogy a szlovák nacionalisták is nemzetállam megteremtésére töreksenek a Felvidéken, melyet teljes egészében a történelmi Magyarország területéből akarnak kiszakítani. Pedig annak, aki tisztában volt a Felvidéken a fokozódó, valóságos sérelmekből táplálkozó és az 1907. október 27-ei, csernovai csendőrsortúzzal elfojtott magyarellenességgel, tudnia kellett volna, hogy a helyzet nem tartható fenn tovább.

A magyar közvélemény azért is utasította el, hogy szembenézzon a nemzetiségek jogos igényeivel, mert a történelmi Magyarország vegyes lakosságú területein egyszerűen nem lehetett megvonni az igazságos határt a népcsoportok között. Ezekről a kérdésekről mind a magyar, mind pedig a román, szerb vagy szlovák politikusok csak erő pozíciójából voltak hajlandók tárgyalni. Ezért a kölcsönös kompromisszumokra épülő, föderatív megoldásnak, melyet Jászi Oszkár javasolt 1918 októberében (!) megjelent, *A monarchia jövője* című könyvében, nem volt esélye a megvalósulásra. A román, szerb vagy a cseh politikusok „túlhaladott ötletnek” tartották a Dunai Konföderációt, Jászi könyvét kommentár-ra sem méltatták. A „nemzeti nagylét” káprázata rabul ejtette a Kárpát-medence népeit, mélyen beleivódott a magyar politikusok fiatalabb nemzedékeibe is. Nehéz, szinte lehetetlen volt tudomásul venniük, hogy a Nagy-Magyarország mélyen átélt vágya meghíúsult, a revízió lehetetlen. És ha egy dicsőséges ábránd, melynek megvalósulását karnyújtásra hittük, szétfoszlik, sokakban merül fel az igény, hogy az elszenvedett csalódásért megtalálja a felelőst, a bűnbakot, akit a történelemért okolhat. Erre a szerepre Közép- és Kelet-Európában, de Magyarországon különösképpen a zsidóság volt a legalkalmasabb.

A háborús vérvád

A zsidók nem tehettek sem a Központi Hatalmak, sem pedig a cári Oroszország katonai vereségéről, ahogy a háborút követő rendezés igazságtalanságairól sem, ezért teljesen irracionális volt az antiszemita propaganda, mely ezzel vádolta őket. Pedig a radikális nacionalisták rögeszmésen őket tették felelőssé. Szemükre hányták, hogy önző módon a saját hasznukat keresték az öldöklésben, melyből saját személyükben kivonták magukat. (Ugyanez a vád, bár jóval elvontabban, az internacionalista baloldali pártoknál is megjelent, „osztályharcos” köntösben, mindenekelőtt a bolsevikoknál.)

Amikor kitört a világháború, a hazai liberális és a zsidó felekezeti újságokban sorra jelentek meg az áldozatvállalásra buzdító cikkek, különös tekintettel arra is, hogy a több mint kilencszázezer zsidónak jogegyenlőséget és életlehetőséget biztosító monarchia legfőbb ellensége a pogromjairól és a zsidókat elnyomó rendszeréről hírhedt cári Oroszország volt. Ugyanakkor figyelemre méltó polémia kezdődött a zsidó sajtóban arról, milyen hatással lesz a háború a hazai antiszemitizmusra. A legolvasottabb magyar nyelvű zsidó lap, az *Egyenlőség* a zsidógyűlölet teljes eltűnését remélte a nagy nemzeti összefogástól, míg az *Ungarlandische Jüdische Zeitung* pesszimistán ítélte meg a várható fejleményeket, és a gyűlölet fellángolásától tartott.

Sajnos az utóbbi forgatókönyv valósult meg annak ellenére, hogy a zsidó katonák az össznépeséghez viszonyított számarányuknak megfelelően szolgáltak a monarchia frontjain. (1918 Pészachján 134 640 fronton katonáskodó zsidó igényelt maceszt a főparancsnokságtól, további 25 879-an a front mögött.) A jórészt zsidó befektetők által megteremtett hazai ipar, illetve a kereskedelem, egészen a háború végéig mindent megtett a hadsereg ellátásáért. Nem túlzás azt sem állítani, hogy a zsidók által alapított üzemeknek, így a csepeli Weiss Manfréd Acél- és Fémműveknek, mely a muníciógyártás fő bázisa volt, köszönhette a monarchia, hogy ennyi ideig ki tudott tartani. Ugyanakkor már 1914 végén panaszok érkeztek a hadsereg vezetői részéről a zsidó hadiszállítókra, akik rossz minőségű egyenruhát, bakancsot, csizmát küldtek a katonáknak. A magyar országgyűlés törvényeket fogadott el az ilyesfajta, csaló nyereszkesedések megakadályozására, mint pl. „A hadviselés érdekei ellen elkövetett bűncselekmények, különösen a hadi szállítások körül elkövetett visszaélések megakadályozásáról” (1915: XVIII. tc.) és a parlamenti vitában, illetve a sajtóban indulatos vádak hangzottak el a képviselők részéről a „hadiszállítók törzse”, a „galíciai tőke” és a nyereszkesedő zsidók ellen. Ezek aztán életre keltek az újságokban, beleivódtak a köztudatba. A képviselők személy szerint is bírálták a „bankokrácia” képviselőit, Láncki Leót, Ulmann Adolfot, különösen pedig Weiss Manfrédot és Tisza István miniszterelnököt „zsidóvédő” politikájuk miatt.

Az orosz offenzíva elől, 1914/15 telén mintegy 25 ezer galíciai zsidó menekült Magyarországra, akiket a már beilleszkedett, asszimilált magyar zsidók jó része sem üdvözölt. Ugyanennyi, ha nem több zsidó érkezett Ausztriába a harcok sújtotta keleti területekről, akiket az ottani lakosság érezhető ellenszenvvel fogadott. De ez a tömeg eltörpül azok mellett, akiket az orosz katonai hatóságok azért kényszerítettek lakóhelyük elhagyására, mert – okkal vagy ok nélkül – feltételezték róluk, hogy az a németekkel és az osztrákokkal, azaz az ellenséggel rokonszenveznek. A cári hatóságok több mint egymillió ukrainai zsidót deportáltak Oroszország belsejébe azzal a váddal, hogy „együttműködnének a megszállókkal”. Ezt az 1915–16-ban végrehajtott „áttelepítési akciót” Zeev Zsobotinszkij, a neves orosz cionista újságíró „a spanyolországi kiűzetés

után az európai zsidóság legnagyobb tragédiájának” nevezte. Mindez azonban sem Németországban, sem Oroszországban, sem pedig az Osztrák–Magyar Monarchiában nem állította meg, sőt tovább erősítette a bűnbakképzés folyamatát, azt, hogy a közvélemény a frontokon folyó, értelmetlen mészárlásért, a hátország nélkülözése miatt a zsidóságot tette felelőssé.

Kevesellték a hősi halált halt zsidók számát, a sajtóban újra és újra is elhangzott a vád, hogy a zsidók „a hátországban dekkolnak”, sajnálják „a hazáért hozott áldozatot”. Hiába volt külön rovata a népszerű hetilapban, az *Egyenlőség*ben a zsidó hősi halottaknak, s bizonyították, hogy a háborún nyeréskedő spekulánsok között egyaránt vannak zsidók és nem zsidók, s közöltek elégedett nyilatkozatokat a zsidó katonák parancsnokaitól, ez senkit sem érdekelt. Az irreális politikai célokért és az alaptalan vágyálmokért lelkesedő „úri középosztály” egyre inkább a zsidóságra hárította a felelősséget a nép szenvedése miatt. 1916-tól, amikor a közelgő háborús vereség egyre nyilvánvalóbbá vált, különösen erősödött ez a tendencia. Folyamatosan erről írtak az újonnan indult, már egyértelműen zsidóellenes újságok, mint a *Sajtó*, az *Új Nemzedék*, a *Keresztényszocializmus* vagy a hazai rasszizmus bölcsőjének számító *Cél*. Egyes polgári radikálisok, akik élesen bírálták a háborúzó kormányt és személy szerint Tisza Istvánt, maguk is engedményt tettek az egyre inkább elharapódzó bűnbakképzésnek, bár közülük sokan zsidó származásúak voltak. Erre az útra lépett Ágoston Péter nagyváradi ügyvéd, a Tanácsköztársaság későbbi népbiztos-helyettese, aki *A zsidók útja* című könyvben próbálta megtalálni a terjedő antiszemitizmus okait. A provokatív könyv elutasító visszhangja nyomán robbant ki 1917-ben a *Huszádik Század* című folyóirat vitája. Ebben a baloldali hozzászólók részéről olyan hangok is elhangzottak, melyek összecsengtek az antiszemiták véleményével. Itt merült fel, hogy a világháborúból hazatérőknek a felsőoktatásban aránytalanul nagy számban helyet foglaló zsidók rovására kellene helyet szorítani, hogy így kárpótolják a hősokeket a háborús szenvedésekért. Ez a volt a Horthy-korszak elején hozott, a zsidók egyetemi továbbtanulását korlátozó Numerus Clausus törvény (1920: XXV. tc) alap gondolata, amit még Prohászka Ottokár püspök fejtett ki 1918 júniusában az *Alkotmány* című napilap hasábjain.

1918 nyarára láthatóan megerősödött az antiszemita közhangulat, várható volt, hogy a világháború végén a hazatérő katonák, akiket a tisztjeik egy része is erről igyekezett meggyőzni, a zsidókat teszi felelőssé a szenvedése miatt. Az *Egyenlőség* főszerkesztője, Szabolcsi Lajos ezt felismerve indítványozta „Zsidó Önvédelmi Liga” felállítását, és nem ok nélkül. Szükség is volt a vidéken felvonultatott zsidó karhatalomra, mert pl. 1918 novemberének első felében a frontról hazahozott fegyverekkel több tucat rablógyilkosságot követtek el zsidók ellen. Miután a közvélemény felelőssé tette őket a háborúért, nemsokára a következményekért, Károlyi Mihály országlásáért, a rossz közellátásáért és a zűrzavarért, a proletárdiktatúráért, majd a trianoni békeszerződésért is a zsidókat okolták. Pedig a győztes antant-hatalmak „Csonka-Magyarország” határai tekintetében már évekkel előbb elkötelezték magukat a szerb, a román és végül az emigráns csehszlovák kormánynak.

A zsidók fenn szeretnék volna tartani az Osztrák–Magyar Monarchiát, de nem volt befolyásuk az események alakulására. Idézem azt a dokumentumot, melyet a Politikai Intézet Levéltárában, Károlyi Mihály iratai között találtam (704 f. 54 71–72 lap). Számos más dokumentum is igazolja a zsidók ragaszkodását a történeti Magyarország határaihoz.

„Nemzetközi Izraelita Kongresszus
Zürichben
Nagyméltóságú Károlyi Mihály gróf
A Köztársaság Elnöke Budapest

1919. március 20.

Múlt hó 20-tól 28-ig tartatott meg Zürichben az izraelita egyesületeknek nemzetközi kongresszusa. 116 résztvevője volt 48 egyesület képviselőjében 16 különböző országból. Mindazon európai országok, melyekben nagyobb létszámú zsidók laknak, képviselve voltak, úgyszintén Amerika, Egyiptom és Palesztina is. A magyar egyesületeket Frankl Adolf, a magyar orth. Izr. Közp. Iroda elnöke, Freudinger, a budapesti orth. Hitközség elnöke és Fuchs nagyváradai főrabbi képviselték.

A kongresszus elhatározta, hogy bizottságot küld a párizsi békekonferenciára, hogy ott a zsidóság kívánságait tolmácsolja. A bizottság tagjait azonban csak az Entente-és semleges államokból állították össze, a központi hatalmak nincsenek benne képviselve.

Magyarországra vonatkozólag két határozatot hozott a kongresszus, az egyik Erdélyre, a másik Felsőmagyarországra vonatkozik. Megállapította a kongresszus, hogy a zsidók Erdélyben a legszélesebb körű szabadságot élveztek, míg ha ezen országrész Romániához csatoltatnék, minden ígélet és garancia ellenére hitsorsosaiknak a legkeményebb elnyomatásban volna részük. Ezen határozatot a kongresszus egyhangúan fogadta el, sőt, a román zsidóság képviselője is hozzájárult. A nagyváradai főrabbi nyújtotta át a kongresszusnak nagy meghatottság közepette,

A cseh-szlovákok igen jól voltak képviselve tekintélyes prágaiak által. A cseh-szlovákok azt proponálták, hogy intelem intéztessék a tót megyék zsidó lakóihoz, mely szerint, hogy üldöztetésnek elejét vegyék, ne deklarálják magukat magyaroknak. Ezt a propositiót azonban elvetette a kongresszus.

A Magyarországra vonatkozó másik határozat a cseheknek a felsőmagyarországi zsidók ellen elkövetett atrocitásai és üldözései elleni tiltakozás volt. Ennél többet nem lehetett Magyarország érdekében elérni, ezt is csak a magyar delegátusok munkájának köszönhetjük.

Wilson elnöknek egy sürgönyt küldött a kongresszus, melynek másolatát mellékelem. A kongresszus initiatívája Grósz Mór magyar származású palesztinai főrabbitól ered, aki a legnagyobb angol izraelita organizatio mandátumát bírja. Az Erdélyre vonatkozó javaslat is az ő műve. Csak a forma kedvéért nyújtotta át a magyar delegáció.

Az előmunkálatokról Grósz, amint mondja, hetenként jelentéseket küldött Budapestre, dr. Léderer Sándor úrhoz, a magyar zsidó egyesület elnökéhez, aki ezen jelentéseket a miniszterelnöki sajtóirodához eljuttatta...

Mellékelve küldöm Grósznak egynéhány ügyesen elhelyezett cikkét Magyarországra vonatkozólag. Nevezett főrabbi e napokban Budapesten a külügyminisztériumban fog jelentkezni.

Szilassy"

Ismeretes, hogy egyes súlyos tömeglélektani helyzetben a közvélemény hisztérikussá válik, és figyelmen kívül hagyja a tényeket. Ez történt 1919-ben, amikor a „kiter-

jesztő bűnbakképzés” gyökeret vert a magyarság kollektív tudatában. Egészen 1945-ig erre épült a hivatalos politikai propaganda annak ellenére, hogy semmiféle racionális érv nem támasztotta alá. Bármilyen megdöbbentő, a Nagy Háborúból eredő vérvád, mely szorosan kapcsolódott ahhoz a képtelenséghez, hogy a zsidók tehetek Trianonról is, az 1989–90-es rendszerváltás után is feltámadt. Egyesek a szélsőjobboldalon még ma is visszhangozzák, nemcsak újságírók és internetes blogok szerzői, de komoly irodalmárok is. Elég, ha itt utalok Csurka István *A hatodik koporsó* című drámájára, mely az 1920-as párizsi béketárgyalásokon játszódik. A darabot a budapesti Új Színház tervezte bemutatni. Ha másorra tűzik, biztosan széles körű nemzetközi felháborodás fogadja, melyből ízelítőt nyújtott a színház előtt rendezett tüntetés. Szerencsére Tarlós István főpolgármester tiltakozására a társulat elállt a darab bemutatásától.

A zsidóságot semmiképp nem lehetett felelőssé tenni azért, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia elvesztette a háborút, és ennek árát a győztes antant mindenekelőtt a magyarsággal fizettette meg. Az igazság ennek pont a fordítottja volt. A magyar zsidók hűségesek voltak Ferenc Józsefhez, mert elemi érdekük fűződött a történelmi Magyarország fennmaradásához a kettős monarchián belül, ezért minden lehetőt megtettek. Igaz, hogy amikor a rendszer összeomlott, a zsidó, vallású, illetve származású politikusok szerepet vállaltak a Magyar Nemzeti Tanácsban (Sándor Pál és Bíró Lajos) és Károlyi Mihály kormányában két zsidó származású miniszter is volt: Jászi Oszkár és Kunfi Zsigmond. Ettől azonban Károlyi rendszerét ugyanúgy nem lehet „zsidó uralomnak” nevezni, ahogy a terrorisztikus diktatúrát bevezető Tanácsköztársaságot sem annak ellenére, hogy a Forradalmi Kormányzótanács 34 tagja közül legalább 15 ellenőrizhetően zsidó származású kommunista volt, Kun Bélával, Szamuely Tiborral és Korvin Ottóval az élen. Ez aztán akkora ellenszenvet váltott ki zsidóság iránt a közvéleményben, hogy az még a kifejezetten filozemita Móricz Zsigmond korabeli feljegyzéseiben is egyértelműen tükröződött. (Lásd *Kommunizmus után. Egy magyar író naplója*. 2006, Noran.) 1918–1919 szörnyű tapasztalatai alapozták meg a „bosszúálló zsidóság” és kommunizmus összefüggését, lényegi azonosságát hirdető politikai propagandát, mely a holokausztot előkészítő uszításban is meghatározó szerepet töltött be.

Nagyapáim emléke

Végül néhány személyes megjegyzés, mely érzékelteti, hogy a családom életében milyen szerepet játszott a Nagy Háború. Mindkét nagyapám Ferenc József császár és király katonája volt, bár örvezetőnél egyik sem vitte többre. Mielőtt bevonultak, nem törődtek a politikával, semmit sem érzekeltek az Osztrák–Magyar Monarchia válságából. El voltak foglalva a mindennapi megélhetés gondjaival, amiből bőven kijutott nekik, ugyanis szegény zsidók voltak, mint a templom egere. Amikor megkapták a behívót, nem tehetvén mást, bevonultak. Anyai nagyapám, az Érden született Taub Lajos megjárta az olasz frontot. Szerencsére nem került az első vonalba, és betegséget színlelve sikerült leszerelnie. Ezt a trükköt sikerrel vetette be akkor is, amikor a Kommun idején akarták besorozni. Apám apja, Priester Ede kereskedősegéd Vágújhely mellett született, a Felvidékről keveredett Pécsre, és több nyelven beszélt. Magyarul, több szláv nyelven (szlovákul, szerbül, horvátul), no meg persze németül, ami a zsidók között akkoriban általános volt. Képességeit hasznosította a közös hadsereg, és katonai tol-

másként alkalmazták. Több helyen is szolgált a Balkánon, végül a megszállt Szkutariban (ma Skhodra, Albánia), a haditörvénytiszteken dolgozott. 1914-ben, amikor behívták, az apám öt éves volt, alig emlékezett arra, amikor elbúcsúztak. De amikor szabadságra hazatért, mesélt arról, hogy szerb ellenállók (akkori nevükön: komitácsik) ügyeit tárgyalták. A halálos ítéleteket a legtöbbször azon nyomban végrehajtották. Onnan, ahol ennyit aratott a halál, nagyapám sem tért haza épen és egészségesen. Megkapta a mocsárláznak is nevezett maláriát, melyet akkor nem lehetett gyógyítani. 1922-ben Pécssett, a kórházban belehalt a halálos betegségbe. Tizenhárom éves apám 1921 augusztusában még kikísérte őt a Széchenyi térre. Elmentek, hogy megnézzék a szerb megszállók kivonulása után fehér lovon érkező Horthy Miklóst, aki ott beszédet mondott. A kormányzó, miután üdvözölte visszatért honfitársait, nyomban kirohant a „nemzet testét bomlasztó elemek”, köztük a zsidók ellen. Ezzel aztán belopta magát a pécsiek szívébe...

Nekem, aki 1950-ben, kései gyerekként születtem, még szinte karnyújtásnyira volt a XX. század második, őrült évtizede. Apám többször mesélt arról, hogy 1918 május 20-án Pécssett, ahol élt, fellázadt a hatos közös gyalogezred, melyet újra a frontra akartak küldeni. A felfegyverzett katonák megostromolták, majd elfoglalták a közeli Frigyes laktanyát, majd egy másikat is, és megszállták a pályaudvart. A városba bevonuló honvédek a temetőben vívták velük az utolsó harcokat, ahol elsáncolták magukat. A dezertőrök többsége szerb volt, és a hadbíróság előtt bolsevikoknak vallották magukat. Apám még emlékezett rá, hogy a nagyanyám puskaropogás közepette, a házak falához lapulva hozta őt haza az iskolából... Szóval szinte még magam is átéltem azt a kétségbeesett lázadást. Utóhatásaival, az őrült eszmékkel pedig ha tetszett, ha nem, együtt kellett élnem. Igaz, csak a kommunizmushoz, annak is már csak a legyengült változatához volt szerencsém, de az is torz, egyoldalú képet festett a forradalmakról. Talán a fiam megéri azt is, hogy végre szenvedélyek és téveszmék nélkül, tárgyilagosan nézzünk szembe a tragikus korszakkal, melyben a pusztító ideológiai járványok kicsíráztak.

Mednyánszky László: Halott katonák (olaj, 1914-1918)